

Wojciech Janicki

GEOGRAFIA
Program nauczania w liceach i technikach
Zakres podstawowy

Minister Edukacji Narodowej i Sportu dopuszcza do użytku szkolnego program nauczania pod tytułem „Geografia. Program nauczania w liceach i technikach. Zakres podstawowy” autorstwa Wojciecha Janickiego, przeznaczony dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum, recenzowany przez dr Iwonę Piotrowską i dr. Władysława Adama Nowaka.

Numer dopuszczenia: DKOS-5002-24/03

Projekt okładki

Impression – studio poligraficzne

Fotografia na okładce

Digital Vision

Redaktor

Barbara Nowak

Nadzór edytorski

Tadeusz Kłós

© Copyright by Oficyna Edukacyjna * Krzysztof Pazdro Spółka z o.o.
Warszawa, 2003 r.

Druk i oprawa

PWP „GRYF” S.A.

Ciechanów, ul. Sienkiewicza 51

Wydanie I, Warszawa 2003 r.

Oficyna Edukacyjna * Krzysztof Pazdro Sp. z o.o.

ul. Kościańska 4, 01-695 Warszawa

www.pazdro.com.pl

e-mail: pazdro@pazdro.com.pl

ISBN 83-89023-73-3

SPIS TREŚCI

1. PODSTAWA PROGRAMOWA (KSZTAŁCENIE W ZAKRESIE PODSTAWOWYM)	4
CELE EDUKACYJNE	4
ZADANIA SZKOŁY	4
TREŚCI NAUCZANIA	5
OSIĄGNIĘCIA	5
2. ZAŁOŻENIA PROGRAMU	6
3. CELE EDUKACYJNE	9
4. TREŚCI NAUCZANIA	10
I. ŹRÓDŁA INFORMACJI GEOGRAFICZNEJ	11
II. FUNKCJONOWANIE SYSTEMU PRZYRODNICZEGO ZIEMI	12
III. PROBLEMY DEMOGRAFICZNE SPOŁECZEŃSTW	13
IV. GOSPODAROWANIE ZASOBAMI ZIEMI	15
V. PRZEMIANY SPOŁECZNO-POLITYCZNE I GOSPODAR- CZE WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA	17
5. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA	18
6. NAJWAŻNIEJSZE OSIĄGNIĘCIA UCZNIWA	19
7. METODY POMIARU OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW	21
8. LITERATURA	24

1. Podstawowa programowa (kształcenie w zakresie podstawowym)

Cele edukacyjne

1. Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, krajowej (geografia Polski), wielkich regionów i świata.
2. Poznanie, zrozumienie i interpretowanie związków przyczynowo-skutkowych i funkcjonalnych w różnych skalach przestrzennych i czasowych.
3. Zdobycie umiejętności geograficznych niezbędnych do stosowania w praktyce opanowanej wiedzy geograficznej.
4. Przekonanie o potrzebie uczestnictwa w rozwoju własnego regionu i Polski oraz podejmowania działań na rzecz zachowania ich dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
5. Zrozumienie złożoności świata, współzależności jego poszczególnych elementów i gotowości do udziału w jego przekształcaniu zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Zadania szkoły

1. Przygotowanie uczniów do samodzielnego zdobywania wiedzy i umiejętności geograficznych.
2. Zapewnienie uczniom dostępu do różnorodnych źródeł informacji geograficznej, ze szczególnym uwzględnieniem materiałów kartograficznych.
3. Zapewnienie uczniom możliwości prowadzenia obserwacji terenowych.

Treści nauczania

1. Korzystanie z różnorodnych źródeł informacji geograficznej.
2. Funkcjonowanie systemu przyrodniczego Ziemi – zjawiska, procesy, wzajemne zależności, zmienność środowiska w przestrzeni i w czasie, m.in. zmiany pogody i ich prognozowanie, klęski żywiołowe. Równowaga ekologiczna.
3. Funkcjonalne i przestrzenne powiązania oraz wzajemne zależności w systemie człowiek – przyroda – gospodarka. Typy gospodarowania w środowisku i ich następstwa, na wybranych przykładach, np. stref, kontynentów, krajów, ze szczególnym uwzględnieniem Polski.
4. Przyczyny i skutki nierównomiernego rozmieszczenia ludności na Ziemi.
5. Problemy demograficzne społeczeństw (ze szczególnym uwzględnieniem Polski). Współczesne migracje ludności. Procesy przekształcania sieci osadniczej (wielkie miasta, suburbia, wyludnianie się terenów wiejskich itp.).
6. Świat w fazie przemian społecznych, gospodarczych i politycznych. Modernizacja, restrukturyzacja, globalizacja. Biedni i bogaci współczesnego świata.
7. Konflikty zbrojne i inne zagrożenia społeczno-ekonomiczne. Procesy przechodzenia od izolacji do integracji; współpraca między społecznościami; procesy integracji i dezintegracji w Europie (ze szczególnym uwzględnieniem roli Polski); euroregiony i miasta (gminy) „bliźniacze” jako przykład współpracy międzynarodowej na szczeblu regionalnym i lokalnym.
8. Możliwości rozwoju turystyki i rekreacji, wynikające z uwarunkowań i następstw przyrodniczych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych.

Osiągnięcia

1. Posługiwanie się terminologią geograficzną.
2. Rozszerzenie wiedzy z zakresu funkcjonowania systemu człowiek – środowisko, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów przestrzennych.
3. Korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej: map, planów,

roczników statystycznych, zdjęć, profili, przekrojów, rysunków, czasopism, przewodników, literatury popularnonaukowej, Internetu, GIS-u i innych.

4. Selekcjonowanie, porządkowanie, analizowanie i interpretowanie informacji o stanie i zmianach środowiska geograficznego oraz sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej.
5. Prezentowanie wyników analiz geograficznych różnymi metodami graficznymi (w tym kartograficznymi) i statystycznymi.
6. Dostrzeganie i analizowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego oraz działalnością człowieka w skali globalnej, regionalnej i lokalnej.
7. Prognozowanie (na zasadzie ekstrapolacji istniejących trendów) stanu środowiska poszczególnych obszarów (z uwzględnieniem interakcji Ziemia – człowiek).

2. Założenia programu

Program nauczania geografii w zakresie podstawowym jest swego rodzaju fundamentem kształcenia ucznia szkoły średniej, skonstruowanym według projektu zawartego w *Podstawie Programowej*. Na tym fundamencie zbudowany jest podręcznik, będący dla ucznia i nauczyciela wsparciem w procesie kształcenia i w dążeniu do wyznaczonych celów.

Podstawa Programowa określa, do jakich celów powinien prowadzić proces kształcenia, jakie są podstawowe zadania szkoły w organizacji tego procesu oraz jakich osiągnięć spodziewamy się po uczniach, którzy zakończą edukację geograficzną na danym etapie kształcenia. Treści nauczania przedstawione w *Podstawie Programowej* w postaci ośmiu głównych bloków tematycznych potraktowano jako wskazówki co do wypełnienia treścią formy tworzonej przez program.

Niniejszy program jest autorską interpretacją założeń edukacyjnych *Podstawy Programowej*. Już pobieżna analiza treści nauczania *Podstawy...* pozwala stwierdzić, że intencją jej autorów było skierowanie uwagi wszystkich podmiotów procesu kształcenia na człowieka. *Podstawa...* podkreśla

znaczenie analizy miejsca człowieka w środowisku geograficznym, zmiany, jakich dokonuje on na Ziemi, powiązania w systemie człowiek-środowisko oraz liczne problemy społeczne, gospodarcze i polityczne współczesnego świata. Zdecydowanie każe to patrzeć na Ziemię, jako punkt odniesienia dla różnych sfer życia i działalności człowieka, a nie wyłącznie jako na przyrodniczy system wzajemnych powiązań, gdzie człowiek jest tylko jednym z elementów o marginalnym znaczeniu. Uwypuklenie znaczenia funkcjonowania człowieka na Ziemi zdaje się być głęboko zakorzenione w przekonaniu o wyjątkowości gatunku ludzkiego i niepowtarzalności warunków, jakie nasza planeta stworzyła dla funkcjonowania *homo sapiens*. Niniejszy program realizuje przedstawione powyżej założenia *Podstawy...* wyróżniając, przede wszystkim w układzie treściowym, te aspekty funkcjonowania systemu przyrodniczego Ziemi, których związek z życiem codziennym człowieka wydaje się być bardzo silny.

Treści nauczania *Podstawy Programowej* w zakresie podstawowym są uzupełniane przez zakres rozszerzony. Ta nowa w polskiej geografii, na poziomie szkoły średniej, idea warstwowania wiadomości geograficznych stawia każdego autora programu i podręcznika wobec trudnego zadania dokonania selekcji materiału, który należy uznać za podstawowy. Podczas wyborów dokonywanych w niniejszym programie jednym z wiodących założeń była chęć przedstawienia geografii, jako przedmiotu ciekawego, możliwie bliskiego życiu codziennemu, pozwalającego zinterpretować i zrozumieć zjawiska przyrodnicze i społeczno-gospodarcze otaczającego świata. Kształcenie w zakresie rozszerzonym ma uzupełnić luki powstałe wskutek poświęcenia zagadnieniom z pogranicza wielu nauk społecznych i przyrodniczych więcej czasu, niż miało to miejsce w dotychczas dostępnych programach nauczania. W podręczniku dla zakresu rozszerzonego nastąpi rozwinięcie przede wszystkim zagadnień z geografii fizycznej oraz geografii regionalnej Polski, pozwalające na uzupełnienie dotychczas nabytej wiedzy i umiejętności o zagadnienia niezbędne do osiągnięcia sukcesu na egzaminie maturalnym, a także usystematyzowanie dotychczas nabytej wiedzy.

Poziom trudności tekstu podręcznika najlepiej oceni sam uczeń – przyjęto jednak założenie, że należy raczej nadużyć kolokwializmów, niż naukowej nomenklatury. Nadmiar terminologii fachowej, choćby usprawiedliwiony okolicznością analizy skomplikowanych momentami treści geograficznych, nie będzie zachętą do lektury podręcznika. Założonym w niniejszym programie odbiorcą nie jest uczeń wybitny, lecz przeciętny, dla którego nierzadko geografia nie jest przedmiotem pierwszej kategorii. Aby wzbudzić jego zainteresowanie przedmiotem, należy przede wszystkim umożliwić mu

zrozumienie czytanego tekstu, co w przypadku tak powszechnego w polskich podręcznikach przeładowania szczegółową wiedzą akademicką nie byłoby możliwe. Ucznia już zainteresowanego, o wyższym poziomie zaawansowania, zachęcić do lektury ma spora ilość geograficznych nowości i ciekawostek umieszczonych w tekście, zaś możliwość poszerzenia i pogłębienia wiedzy dadzą mu zadania dodatkowe zaproponowane przez nauczyciela.

Zawartość treściowa *Podstawy Programowej* daje szerokie możliwości wyboru sposobu przekazywania informacji o Polsce. Konstrukcja niniejszego programu zakłada odejście od systematycznej charakterystyki zagadnień dotyczących Polski na rzecz popierania prezentowanych zagadnień o charakterze ogólnym lub teoretycznym przykładami wziętymi zarówno z Polski, jak i innych państw świata. Ma to na celu stworzenie wrażenia funkcjonowania naszego kraju w podlegającej ciągłym zmianom wspólnocie międzynarodowej, jako jednego z jej członków, co ułatwia zrozumienie konieczności spoglądania na świat z perspektywy współodpowiedzialności za całą Ziemię wszystkich jej mieszkańców.

W rozdziale 5. niniejszego programu, omawiającym treści nauczania, znajdują się wskazówki dla nauczyciela dotyczące realizacji ścieżek międzyprzedmiotowych. Powinny one być uwzględniane podczas realizacji programów różnych przedmiotów, lecz uczeń wcale nie musi, a wręcz nie powinien być o tym informowany. Związki geografii z innymi dyscyplinami naukowymi istnieją, są niepodważalne, geografia jest bowiem nauką pomostową. Podczas tworzenia niniejszego programu uznano jednak, że nie ma potrzeby zwracania uwagi ucznia na fakt zaistnienia korelacji geografii z inną dyscypliną akademicką w danym momencie, gdyż zamiast tworzyć wrażenie jedności wiedzy o otaczającym nas świecie, takie wyróżnienie mogłoby stworzyć wrażenie dokładnie przeciwne. Materiał międzyprzedmiotowych ścieżek edukacyjnych natomiast jest wskazówką dla nauczycieli różnych przedmiotów i autorów programów nauczania, zwracającą uwagę na ważne elementy kształcenia o charakterze wyraźnie interdyscyplinarnym, niemożliwym lub trudnym do przypisania jednemu tylko szkolnemu przedmiotowi.

Reforma systemu edukacji wymusza zmianę dotychczasowego podejścia do procesu kształcenia nie tylko w wymiarze treściowym, ale także w sposobach i metodach osiągania założonych celów edukacyjnych. Dawno już dowiedziono naukowo, że im większe jest czynne zaangażowanie ucznia w proces kształcenia, tym lepsze są efekty w nauczaniu i przyswajaniu wiedzy oraz kształtowaniu umiejętności. Nie od dziś wiadomo również, że

tak naprawdę najskuteczniej uczymy się sami wtedy, kiedy uczymy innych. Wybór metod prowadzenia zajęć jest oczywiście autonomicznym wyborem każdego nauczyciela z osobna, lecz mając na uwadze przydatność i skuteczność poszczególnych metod w procesie kształcenia należy położyć nacisk na metody aktywizujące.

Obrazem aktywizujących metod nauczania są w podręczniku zadania umieszczone po kolejnych rozdziałach, a w wielu przypadkach także przed nimi. Zadania końcowe z założenia nie są zadaniami powtórkowymi, na które odpowiedzi należy szukać w tekście, lecz wymagają zaangażowania ucznia w pracę z dodatkowymi pomocami naukowymi. Rolą zadań wstępnych jest przygotowanie się ucznia do zrozumienia tekstu danej jednostki przez powtórzenie jakiegoś fragmentu materiału gimnazjalnego lub przypomnienie sobie wiadomości z innej dyscypliny naukowej.

Realizacja założeń programu jest możliwa tylko przy współudziale nauczyciela, którego aktywność powinna być skierowana na wykorzystanie potencjału podręcznika do rozbudzenia ciekawości świata drzemiącej w uczniu, rozwijania jego osobowości, kształtowania postaw zrozumienia i tolerancji oraz przygotowania do życia we wspólnocie mieszkańców Ziemi.

3. Cele edukacyjne

Prezentowany program ma służyć osiągnięciu szeregu ogólnych celów kształcenia i wychowania, a także przedmiotowych celów szczegółowych. Do najważniejszych celów ogólnych należy zaliczyć:

- budzenie zainteresowania procesami zachodzącymi we współczesnym świecie, zarówno w wymiarze społeczno-gospodarczym, jak i przyrodniczym
- rozwijanie zdolności odnajdywania związków pomiędzy różnymi elementami otaczającej rzeczywistości i nazywania istniejących zależności
- uzmysłowienie, że poszczególne elementy środowiska geograficznego i człowiek tworzą system wzajemnych powiązań o charakterze przyczynowo-skutkowym

- poznanie zasad funkcjonowania społeczeństw i odnalezienie swojego miejsca w społeczeństwie
- odnajdywanie miejsca Polski w Europie i na świecie, w sferze społecznej, ekonomicznej, politycznej i kulturalnej
- zrozumienie konieczności rozwoju gospodarczego w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju oraz uzmysłowienie odpowiedzialności za własne działania
- pogłębienie wiedzy na temat otaczającego świata
- kształtowanie umiejętności precyzyjnego formułowania wypowiedzi
- kształtowanie umiejętności logicznego myślenia, analizowania, syntetyzowania i wnioskowania
- przygotowywanie do formułowania i twórczego rozwiązywania problemów
- prognozowanie kierunków przyszłych zmian
- formowanie postawy zdrowego krytycyzmu wobec natłoku informacji napływających ze wszystkich stron
- selekcjonowanie informacji pod względem przydatności i wiarygodności
- kształtowanie postaw tolerancji i zrozumienia odmienności ludzi i ich poglądów
- ułatwianie poruszania się w otaczającym świecie
- kształtowanie postaw patriotycznych, przywiązania do własnej ojczyzny i przekonania o potrzebie uczestnictwa w rozwoju własnego regionu i Polski

4. Treści nauczania

Na nauczanie geografii w zakresie podstawowym przeznaczono 3 godziny w całym cyklu kształcenia, czyli w sumie około 100 godzin (realnie, po odliczeniu wszelkiego rodzaju przerw świątecznych i okazyjnych). Rozdział godzin pomiędzy poszczególne klasy pozostaje w gestii dyrektorów szkół,

tak więc poniższa propozycja przydziału godzin nie uwzględnia rozbicia na kolejne lata, lecz tylko godziny zajęć. Podręcznik do zakresu podstawowego w jednym tomie obejmuje całość materiału, tak więc każdy nauczyciel będzie mógł z niego skorzystać według potrzeb i własnego rozkładu godzin. Całość materiału została podzielona na pięć działów.

W większości przypadków jedna jednostka w podręczniku odpowiada jednej godzinie lekcyjnej, a tytuły treści nauczania z poniższej tabeli, dla zachowania większej przejrzystości rozkładu materiału, są tytułami jednostek (rozdziałów) w podręczniku. Godziny niezagospodarowane pozostają do dyspozycji nauczyciela. Powinny być one wykorzystane na zajęcia o charakterze ćwiczeniowym (rozwiązywanie dodatkowych zadań), powtórzenia, a także na przeprowadzenie zajęć terenowych. Ostatnia kolumna zawiera informację o materiale nawiązującym do treści ścieżek edukacyjnych (E – ekologiczna, M – czytelnicza i medialna, R – regionalna, € – europejska).

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
	I. Źródła informacji geograficznej			
1.	Jak zrozumieć mapę	2	przyczyny istnienia zniekształceń na mapach; siatka geograficzna a matematyczny układ współrzędnych; legenda; skala	
2.	Metody prezentacji zjawisk na mapach	1	mapy wykonane techniką izarytmiczną, zasięgów, sygnaturową, kropkową, kartogramu, kartodiagramu i sposoby ich odczytywania	M
3.	Źródła informacji o Ziemi i jej mieszkańcach	1	epoka odkryć geograficznych; zdjęcia lotnicze i satelitarne; pomiary geodezyjne; sonar, laser; rejestry, spisy, badania na próbach; bazy danych o ludziach i gospodarce (NIP, PESEL, REGON)	M
	suma	4		

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
	II. Funkcjonowanie systemu przyrodniczego Ziemi			
4.	Elementy systemu Ziemi	2	wzajemne relacje poszczególnych sfer Ziemi, sprzężenia zwrotne; powstanie Ziemi jako planety; powstanie życia na Ziemi; czynniki astronomiczne jako podstawa wszelkiej strefowości na Ziemi	
5.	Zmienność rzeźby powierzchni Ziemi	2	przykłady form rzeźby powierzchni Ziemi utworzonych przez procesy egzogeniczne	
6.	Trzęsienia ziemi, wybuchy wulkanów	1	geneza trzęsień ziemi i wybuchów wulkanów; wpływ tych procesów na życie człowieka na Ziemi; możliwości przewidywania kataklizmów	
7.	Pustynie i obszary olbrzymich opadów	1	przyczyny istnienia pustyń na Ziemi; strefowość klimatyczna Ziemi; obszary olbrzymich opadów; funkcjonowanie człowieka na obszarach pustynnych	E
8.	Niszczące wiatry	1	powstawanie cyklonu oraz trąby powietrznej; skutki przejścia katastrofalnych wiatrów	
9.	Morza i oceany	2	rola mórz i oceanów w życiu i gospodarce człowieka; właściwości wody morskiej; prądy morskie; przyczyny falowania wody; geneza pływowego ruchu wód morskich; wykorzystanie zjawiska pływów przez człowieka	
10.	Rzeki, jeziora i obszary podmokłe	1	obieg wody w przyrodzie; bilans wodny różnych obszarów; warunki powstawania rzek, jezior i obszarów podmokłych; skutki ingerencji człowieka w obieg wody w przyrodzie	E
11.	Obieg materii w przyrodzie	1	obieg materii w przyrodzie na przykładzie wędrówki dwutlenku węgla	E

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
12.	Równowaga środowiska przyrodniczego	2	podstawowe założenia teorii ewolucji; równowaga środowiska przyrodniczego, zdolność samoregulacji; skutki emisji dwutlenku węgla spowodowanej działalnością gospodarczą człowieka – efekt cieplarniany; problem wyciętu lasów na Ziemi	E
13.	Zmienność środowiska w czasie	3	człowiek elementem środowiska naturalnego? cywilizacja a zmiany w środowisku przyrodniczym: kwaśne deszcze, dziura ozonowa, El Niño	E
14.	Obszary zagrożenia ekologicznego	1	obszary katastrof środowiska naturalnego spowodowane przez działalność człowieka; jakość wód rzek i jezior; zanieczyszczenie powietrza, smog	E
	suma	17		
	III. Problemy demograficzne społeczeństw			
15.	Rozmieszczenie ludności świata	1	czynniki decydujące o rozmieszczeniu ludności na Ziemi; sposoby przystosowania się człowieka do warunków naturalnych; pozyskiwanie nowych obszarów do zamieszkania	
16.	Liczba ludności świata	1	zmienność liczby ludności świata na przestrzeni dziejów Ziemi; przyczyny zmian przyrostu naturalnego w czasie w różnych regionach świata, nożyce demograficzne	
17.	Międzynarodowe przemieszczenia ludności	1	typy migracji; przyczyny i skutki migracji międzynarodowych	
18.	Migracje wewnętrzne. Procesy urbanizacyjne	1	przyczyny migracji wewnętrznych; procesy wzrostu i rozwoju miast a poziom zaawansowania gospodarczego kraju; sposoby stymulowania i powstrzymywania migracji wewnętrznych	R

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
19.	Wpływ wielkich miast na środowisko naturalne	2	gospodarka ściekowa miast, rozwiązania alternatywne; odpady komunalne i przemysłowe; segregacja śmieci, spalarnie; klimat miasta	E
20.	Procesy starzenia się społeczeństw	1	przyrost naturalny a struktura płci i wieku; starzenie się społeczeństw i jego skutki społeczno-ekonomiczne; sposoby radzenia sobie państw z procesami starzenia	
21.	Struktura zatrudnienia ludności	2	struktura zatrudnienia ludności a poziom rozwoju gospodarczego państw; fazy rozwoju gospodarczego społeczeństw	€
22.	Bezrobocie	2	przyczyny bezrobocia i sposoby zmniejszania go; bezrobocie ukryte; zmiany strukturalne w gospodarce a zjawisko bezrobocia	€
23.	Rasy	1	kryteria wyróżniania ras (odmian) ludzkich; przyczyny występowania różnic pomiędzy rasami	
24.	Religie	2	obyczaje typowe dla głównych religii świata: chrześcijaństwa, islamu, judaizmu, hinduizmu i buddyzmu; problemy związane z wyznawaniem religii w niektórych regionach świata	
25.	Narodowości	1	determinanty przynależności narodowej; główne języki świata, języki o statusie międzynarodowym; język urzędowy	€
26.	Konflikty na tle zróżnicowania ludności świata	3	analiza przykładów konfliktów na tle zróżnicowania ludności świata: RPA, Australia, Irlandia Północna, Kaszmir, Kurdystan, Quebec, Hiszpania, Tajwan, Czeczenia, Palestyna	€
	suma	18		

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
	IV. Gospodarowanie zasobami Ziemi			
27.	Gospodarka rolna a warunki naturalne	1	warunki naturalne jako determinanty rozwoju rolnictwa; strefy klimatyczno-glebowo-roślinne	
28.	Jak wyżywić ludzkość?	1	produkcja żywności a wielkość zapotrzebowania na nią; mechanizmy ograniczania produkcji rolnej; nierównomierny dostęp do żywności; zjawisko głodu, jego przyczyny i możliwości likwidacji	€, R
29.	Intensywna gospodarka rolna i jej skutki	2	techniki intensyfikacji produkcji rolnej; czynniki pozaprodukcyjne warunkujące rozwój rolnictwa; skutki intensywnej gospodarki rolnej	€
30.	Ekstensywna gospodarka rolna	1	gospodarka ekstensywna – wybór, czy konieczność; gospodarka ekologiczna w rolnictwie	E
31.	Gospodarka leśna	1	sposoby zarządzania lasami; cele gospodarki leśnej; zmiany powierzchni leśnej Ziemi na przestrzeni dziejów; główne kompleksy leśne świata	E
32.	Gospodarka morska	1	łowiska morskie w świetle Karty Praw Morza; kłusownictwo morskie i sposoby walki z tym zjawiskiem; konflikty o dostęp do zasobów morza	E
33.	Warunki rozwoju przemysłu	1	typy gospodarki przemysłowej (przemysł wydobywczy i przetwórczy) a poziom rozwoju gospodarczego państw; tendencje zmian w polskim i światowym przemyśle	€
34.	Metody pobudzania rozwoju gospodarczego	1	raje podatkowe, Specjalne Strefy Ekonomiczne, polityka podatkowa i inne	
35.	Źródła energii	1	zmiany w strukturze energetycznej świata na przestrzeni dziejów	

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
36.	Klasyczne surowce energetyczne a środowisko naturalne	1	metody eksploatacji kopalnych surowców mineralnych i ich skutki przyrodnicze; tania bandera	E
37.	Energia wodna	1	funkcjonowanie elektrowni przepływowych, szczytowo-pompowych; wpływ elektrowni na środowisko naturalne	E
38.	Energia atomowa	2	zalety i wady energetyki atomowej; nastawienie społeczeństw do energetyki atomowej – przyczyny; energetyka atomowa na świecie; nowe koncepcje energii jąder atomowych	E
39.	Alternatywne źródła energii	1	sposoby pozyskiwania energii wiatru, słońca, wnętrza Ziemi, materii organicznej, inne; przyszłość energetyki alternatywnej na świecie	E
40.	Wyczerpywanie się surowców mineralnych	1	surowce odnawialne i nieodnawialne; czynniki skłaniające do poszukiwań nowych źródeł energii; rozwój zrównoważony	E
41.	Międzynarodowa wymiana handlowa	2	rola handlu międzynarodowego; bilans handlowy państw; struktura towarowa handlu zagranicznego a poziom rozwoju gospodarczego; ograniczenia w handlu międzynarodowym i próby ich redukowania; globalizacja	M
42.	Rola komunikacji w dzisiejszym świecie	1	zmieniające się na przestrzeni dziejów sposoby transportu towarów; zalety i wady różnych rodzajów transportu	M
43.	Turystyka	2	cele wyjazdów turystycznych; koła napędowe i hamulce rozwoju turystyki; największe atrakcje turystyczne głównych regionów turystycznych świata; rola „turystyki” handlowej	
44.	Metody i formy ochrony przyrody	2	cele i koncepcje ochrony przyrody; systemy obszarów chronionych w Polsce i na świecie; indywidualne działania zmierzające do ochrony przyrody	E
	suma	23		

Nr	Treści nauczania	L. godz	Najważniejsze zagadnienia	Ścieżki edukac.
	V. Przemiany społeczno-polityczne i gospodarcze współczesnego świata			
45.	Podział polityczny świata	2	atrybuty suwerenności państwa, terytoria zależne; typy ustrojów politycznych; zmiany na mapie politycznej świata po II wojnie światowej; procesy integracji i dezintegracji politycznej; przeszłość kolonialna świata a jego dzisiejszy obraz	€
46.	Położenie polityczne i struktury administracyjne państw	2	skutki gospodarcze i polityczne tranzytowego położenia Polski w Europie; zmiany wewnętrznych struktur administracyjnych państw	€, R
47.	Poziom rozwoju gospodarczego państw	2	sposoby mierzenia poziomu życia mieszkańców państw; państwa wysoko, średnio i słabo rozwinięte; przyczyny zróżnicowania poziomu życia mieszkańców Ziemi	€
48.	Platformy ogólnoświatowej współpracy międzynarodowej	1	cele współpracy międzynarodowej; ONZ i jej filie; powstanie, cele i metody funkcjonowania, zalety i wady takiej formy współpracy międzynarodowej	
49.	Organizacje regionalne	2	funkcjonowanie wybranych organizacji militarnych, gospodarczych i innych: NATO, OBWE, EFTA, CEFTA, NAFTA, OECD, inne; formy współpracy transgranicznej, euroregiony	€
50.	Tendencje zjednoczeniowe we współczesnym świecie	4	organizacje wielopłaszczyznowej współpracy państw: WNP, Unia Europejska – powstanie, funkcjonowanie, zalety i wady członkostwa Polski w UE	€, R
	suma	13		

Łącznie: 75 godzin
Do dyspozycji nauczyciela: 25 godzin
Razem: 100 godzin

5. Procedury osiągnięcia celów kształcenia

Osiągnięcie założonych celów kształcenia jest możliwe dzięki stosowaniu odpowiednich metod pracy z uczniem, metod zdobywania i przetwarzania informacji, a także odpowiedzialnego kształtowania postaw uczniów. Te same cele można osiągać wieloma metodami, niektóre z nich jednak wydają się być szczególnie przydatne na etapie kształcenia ponadgimnazjalnego.

Można założyć, że podstawy poruszania się w obrębie zagadnień geograficznych uczeń posiadał na wcześniejszych etapach kształcenia. Idea kształcenia spiralnego, kiedy to na kolejnych etapach edukacji zataczane są coraz szersze kręgi obejmujące swym zasięgiem problemy przyrodnicze i społeczno-gospodarcze świata, nakazuje powrót do wcześniej zaprezentowanych zagadnień i głębsze spojrzenie, z innej, bardziej dojrzałej perspektywy. Zmiana punktu widzenia ucznia wymaga odpowiedniego podejścia nauczyciela i przewartościowania dotychczasowych sposobów pracy. Do procedur szczególnie zalecanych przy pracy z niniejszym programem należy zaliczyć:

- zbieranie informacji na tematy społeczne, gospodarcze, polityczne i przyrodnicze, zarówno metodą obserwacji, jak i analiz danych archiwalnych
- doskonalenie umiejętności odczytywania informacji przedstawionych na mapach, diagramach, fotografiach i schematach
- nadawanie danym liczbowym postaci graficznej (wykresów, diagramów, map)
- odczytywanie i tworzenie wskaźników społeczno-gospodarczych
- doskonalenie umiejętności precyzyjnej wypowiedzi ustnej i pisemnej
- selekcjonowanie informacji według ich ważności, przydatności i wiarygodności
- analizowanie danych, interpretowanie i wnioskowanie
- formułowanie prognoz na podstawie danych dotychczasowych
- ocenianie zachodzących zjawisk, konstruktywne krytykowanie
- zajęcia praktyczne, w tym terenowe
- wykonywanie dodatkowych prac własnych (gazetki, grafiki, postery, opracowania, plany i inne).

Skuteczne stosowanie zaproponowanych procedur wymaga od nauczyciela koncepcyjnego zaangażowania w przygotowanie zajęć oraz różnicowania form ich prowadzenia, a także stosowania różnych pomocy naukowych (filmy, slajdy, postery). Do zalecanych metod kształcenia należy zaliczyć

metody aktywizujące, angażujące ucznia w pracę, jak np. burza mózgów, debata „za i przeciw”, czy metaplan. Ciekawym urozmaiceniem procesu kształcenia będzie także zaproszenie na zajęcia gości spoza szkoły, którzy będąc bezpośrednimi świadkami lub uczestnikami wydarzeń z życia regionu lub kraju staną się wiarygodnymi źródłami informacji i czynnikiem ułatwiającym kształtowanie poglądów i postaw młodzieży.

Podczas poszukiwania danych geograficznych warto położyć nacisk na klasyczne, tj. książkowe źródła informacji – wygoda coraz powszechniejszego dostępu do internetu powoduje, że młodzież często rezygnuje z korzystania z innych źródeł uważając, że jeśli w sieci nie ma jakiejś informacji, wówczas ona nie istnieje. Należy też położyć nacisk na wiarygodność informacji, szczególnie tej pochodzącej z internetu, którego ważną zaletą, z której niestety nie wszyscy umieją skorzystać, jest swoboda wypowiedzi.

Częstotliwość i formę prowadzenia zajęć terenowych w dużym stopniu determinuje położenie szkoły oraz możliwości logistyczne wynikające ze struktury organizacyjnej szkoły. Zaleca się przeprowadzenie co najmniej jeden raz w roku zajęć terenowych o tematyce regionalnej, podczas których zaistnieje możliwość wykonania bezpośrednich obserwacji terenowych służących do późniejszych analiz i pracy na lekcji. Okazją dla przeprowadzenia zajęć terenowych mogą być także wycieczki szkolne lub okazyjne wyjścia klasowe. Szczegółowe rozwiązania pozostają w gestii nauczyciela.

Wartościowym rozszerzeniem tematyki zajęć geograficznych są rozmaite formy aktywności pozalekcyjnej i pozaszkolnej, jak olimpiady przedmiotowe, otwarte sesje naukowe i wykłady organizowane przez różne instytucje naukowe.

6. Najważniejsze osiągnięcia ucznia

Realizacja programu zapewnia uczniowi wykształcenie wielu umiejętności i nabycie zdolności ich przetwarzania. Poniżej przedstawione są najważniejsze osiągnięcia ucznia w trzech głównych kategoriach: „uczeń zna”, „uczeń rozumie” i „uczeń potrafi”.

Uczeń zna:

- podstawową terminologię geograficzną
- przykłady skutków nieodpowiedzialnej gospodarki człowieka w środowisku przyrodniczym
- cechy różnicujące ludność poszczególnych regionów świata
- przyczyny regionalnego zróżnicowania gęstości zaludnienia na Ziemi
- przyczyny i skutki migracji oraz rozrostu wielkich miast
- skutki procesów starzenia się społeczeństw i sposoby ich eliminacji
- główne przyczyny bezrobocia
- cechy decydujące o przynależności narodowej
- wady i zalety różnych typów gospodarki rolnej
- metody pobudzania wzrostu gospodarczego
- sposoby określania poziomu rozwoju gospodarczego państw i poziomu życia ich mieszkańców.

Uczeń rozumie:

- podstawowe założenia funkcjonowania systemu przyrodniczego Ziemi
- związki pomiędzy działalnością człowieka, a zagrożeniami środowiska przyrodniczego o skali planetarnej
- konieczność uwzględniania wymogów środowiska przy planowaniu rozwoju gospodarczego (rozwój zrównoważony)
- wpływ różnych sposobów pozyskiwania energii na środowisko naturalne
- związek między ogólnym poziomem rozwoju państw, a ich strukturą gospodarczą (strukturą zatrudnienia, handlu zagranicznego i inne)
- skutki geopolitycznego położenia Polski w Europie
- konieczność współpracy międzynarodowej w celu rozwiązywania globalnych problemów gospodarczych i społecznych
- konieczność selektywnego przyjmowania i krytycznego oceniania informacji.

Uczeń potrafi:

- posługiwać się ze zrozumieniem terminologią geograficzną
- prezentować dane statystyczne w postaci graficznej
- zastosować właściwą w danym przypadku metodę prezentacji kartograficznej
- umotywić konieczność ochrony zasobów naturalnych Ziemi i poszukiwań alternatywnych źródeł energii

- prognozować zmiany w środowisku przyrodniczym na podstawie uzyskanych informacji geograficznych
- wskazać przyczyny najważniejszych konfliktów i problemów regionalnych i globalnych współczesnego świata
- przedstawić związek typów gospodarki rolnej funkcjonującej w różnych regionach świata z warunkami naturalnymi i społeczno-gospodarczymi
- uzasadnić rolę organizacji międzynarodowych w kształtowaniu i zmienianiu dzisiejszego świata
- przedstawić zalety i wady z wolnej wymiany handlowej
- zaproponować zmiany w infrastrukturze turystycznej, które doprowadziłyby do zwiększenia intensywności ruchu turystycznego w danym regionie lub państwie
- oceniać zachodzące w czasie i przestrzeni przemiany społeczno-gospodarcze pod kątem właściwości kierunku zmian
- nazywać główne problemy regionu, kraju i świata i proponować sposoby ich rozwiązania
- zaproponować sposoby walki z negatywnymi zjawiskami społecznymi nękającymi współczesny świat.

7. Metody pomiaru osiągnięć uczniów

Pomiar osiągnięć uczniów w polskiej szkole nieodłącznie wiąże się z oporem ucznia przed weryfikacją poczynionego postępu oraz poziomu posiadanej wiedzy, wyrażanym poprzez podpowiadanie, ściąganie na klasówkach i inne sposoby „podciągnięcia” sobie oceny. Poziom edukacyjny szkoły średniej jest jednak bodaj pierwszym, kiedy emocjonalna i życiowa dojrzałość ucznia może pozwolić mu na wzniesienie się ponad nieprzepartą chęć maksymalizacji uzyskanej oceny i uczenie się dla samego siebie. Aby pomóc mu osiągnąć ten stan, należy zdać sobie sprawę z przyczyn ściągania w polskiej szkole.

Badania psychologów pozwalają stwierdzić, że uczeń ściąga z trzech głównych powodów. Pierwszym jest duża dawka stresu, jaką codziennie otrzymuje w szkole. Klasówki, kartkówki i odpytywanie powodują, że uczeń czuje się cały czas zagrożony. System działa według zasady: „nauczyciel za wszelką cenę chce odkryć niewiedzę ucznia, a uczeń ją ukryć”. Po drugie, uczeń jest uprzedmiotowiony – nie uczy się dla siebie, tylko jest nauczany, wykonuje tylko te zadania, które zleci mu nauczyciel.

Po trzecie wreszcie, w polskiej szkole rzadko wymaga się od ucznia myślenia, samodzielnego formułowania problemów i rozwiązywania ich, często natomiast tylko wchłonięcia wiedzy o charakterze encyklopedycznym.

Rozwiązanie ostatniego z wymienionych powyżej problemów jest możliwe dzięki postulowanej od lat zmianie podejścia nauczyciela do sposobu kształcenia. Aby zlikwidować drugą przyczynę, niezbędna jest obopólna chęć współpracy nauczyciela i ucznia, gdyż proces „uprzedmiotawiania” ucznia ma charakter sprzężenia zwrotnego: im mniej uczniowi zależy na samokształceniu, tym bardziej nauczyciel stara się go nakłonić do zmiany podejścia organizując mu pracę zaplanowaną do ostatniego szczegółu. Problem stresu w szkole jest osobnym, rozległym zagadnieniem, którego nie da się zamknąć w kilku zdaniach. Kształcenie niejako wymusza konieczność weryfikacji zdobytej wiedzy i umiejętności, czego zewnętrznym obrazem są szkolne oceny. Uczeń otrzymuje oceny za pracę na lekcji, wygłoszony referat, pracę domową – te oceny wiążą się ze stosunkowo niewielką dawką stresu. Znacznie gorzej jest w przypadku odpytywania przy tablicy, klasówek i kartkówek, które są nieodłącznym elementem procesu kształcenia. Polski system oświaty nie pozwala na całkowitą rezygnację z tego typu sposobów weryfikacji wiedzy, gdyż każdy etap edukacyjny wiąże się z koniecznością zdawania egzaminów, do których uczeń musi się zawnoczu przygotować. Budowania szkoły bezstresowej jest utopią, gdyż nie da się wyeliminować stresu w szkole, lecz można go ograniczyć do minimum.

Zupełnie inną sprawą jest przenoszona z pokolenia na pokolenie uczniowskie tradycja ściągania, zupełnie nieobecna w niektórych systemach oświatowych Europy Zachodniej. Jej przełamanie gwarantuje zarówno nauczycielowi, jak i uczniowi rzetelną ocenę postępów w nauce.

W ocenianiu osiągnięć ucznia ważne jest, aby oceniać nie tylko aktualny stan wiedzy ucznia, ale uwzględniać także poczyniony przez niego od ostatniej weryfikacji postęp oraz poniesiony wkład pracy. Pełni to niezbywalną funkcję motywacyjną. Uczeń o niskim potencjale intelektualnym nigdy nie dorówna bystremu koledze, lecz jeśli nauczyciel okaże mu, że docenia jego postępy – choćby niewielkie – dowartościuje go i da nowy pozytywny bodziec do dalszej pracy.

Zgodnie z założeniami reformy systemu edukacyjnego w Polsce każda szkoła powinna wypracować wewnętrzny system oceniania, zaś dla każdego przedmiotu lub ich grupy powinien powstać przedmiotowy system oceniania. Zapewnienie porównywalności ocen wystawianych

w poszczególnych szkołach jest jednym z fundamentów sukcesu reformy, której jednym z głównych celów jest standaryzacja oceniania we wszystkich placówkach. Ma ona uwiarygodnić w oczach wszystkich podmiotów procesu kształcenia wystawione uczniowi oceny. Podstawowe kryteria oceniania powinny być zatem zbieżne we wszystkich szkołach. Poniżej znajduje się propozycja takich właśnie kryteriów.

OCENA	KRYTERIA
celujący (6)	<ul style="list-style-type: none"> • uczeń posiada wiedzę znacznie wykraczającą poza zakres materiału programowego • systematycznie wzbogaca swoją wiedzę • biegle posługuje się zdobytymi wiadomościami w rozwiązywaniu problemów teoretycznych i praktycznych z programu nauczania danej klasy, proponuje rozwiązania nietypowe, rozwiązuje także zadania wykraczające poza program nauczania tej klasy • potrafi poprawnie rozumować, umie wiązać wiedzę zdobytą na zajęciach z różnych przedmiotów, całościowo ujmuje problemy • wyraża samodzielną ocenę zagadnień i problemów • osiąga sukcesy w konkursach i olimpiadach przedmiotowych, kwalifikując się do finałów • jest autorem prac o dużych walorach poznawczych lub dydaktycznych
bardzo dobry (5)	<ul style="list-style-type: none"> • uczeń posiada zasób wiedzy określony programem oraz wiedzę uzyskaną w wyniku rozwijania dodatkowych zainteresowań • sprawnie korzysta ze wszystkich dostępnych źródeł informacji • samodzielnie rozwiązuje problemy i zadania postawione przez nauczyciela posługując się nabytymi umiejętnościami • rozwiązuje dodatkowe zadania o wysokim stopniu trudności • wykazuje aktywną postawę w czasie lekcji, pracuje systematycznie • bierze udział w konkursach i olimpiadach • posiada umiejętność zastosowania zdobytej wiedzy w nowych sytuacjach poznawczych
dobry (4)	<ul style="list-style-type: none"> • uczeń opanował materiał programowy w stopniu zadowalającym • potrafi korzystać ze wszystkich poznanych w czasie lekcji źródeł informacji • umie samodzielnie rozwiązywać typowe zadania, natomiast zadania o stopniu trudniejszym wykonuje pod kierunkiem nauczyciela • poprawnie rozumuje w kategoriach przyczynowo-skutkowych • umie samodzielnie wnioskować • jest aktywny w czasie lekcji • potrafi wykorzystać posiadaną wiedzę w procesie dalszego kształcenia i życia codziennym

OCENA	KRYTERIA
dostateczny (3)	<ul style="list-style-type: none"> • uczeń opanował podstawowe elementy wiadomości programowych pozwalające na rozumienie najważniejszych zagadnień • potrafi pod kierunkiem nauczyciela skorzystać z podstawowych źródeł informacji • potrafi wykonać typowe zadania teoretyczne lub praktyczne o średnim stopniu trudności • w czasie lekcji wykazuje się aktywnością w stopniu zadowalającym i wykazuje gotowość do rozwijania swych umiejętności
dopuszczający (2)	<ul style="list-style-type: none"> • uczeń nie opanował w sposób dostateczny materiału przewidzianego programem i jego wiedza posiada znaczne braki, które jednak można usunąć w dłuższym okresie czasu • pod kierunkiem nauczyciela potrafi wykonać proste polecenia wymagające zastosowania podstawowej wiedzy i umiejętności • wykazuje chęć do dalszej nauki, co przy pomocy nauczyciela umożliwi mu dalsze kształcenie i rokuje nadzieję na osiągnięcie wymaganego minimum wiedzy i umiejętności przewidzianych programem
niedostateczny (1)	<ul style="list-style-type: none"> • uczeń nie opanował wiadomości programowych w dostatecznym zakresie, umożliwiającym mu przejście do wyższego poziomu kształcenia • nie potrafi wykonać prostych poleceń wymagających zastosowania podstawowych umiejętności

8. Literatura

- Czaińska Z., Wojtkowicz Z., *Aktywne metody w edukacji geograficznej*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Toruń 1999
- Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania programów szkolnych*, Wyd. Szkolne PWN, Warszawa 2000
- Komorowska H., *O programach prawie wszystko*, WSiP, Warszawa 1999
- Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, WSiP, Warszawa 1998
- Nalaskowski S., *Metody nauczania*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1998
- Niemierko B., *Między oceną szkolną, a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa 2001
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, PWN, Warszawa 1987
- Piskorz S. (red.), *Zarys dydaktyki geografii*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1997